

A GYALU I. RÉSZ

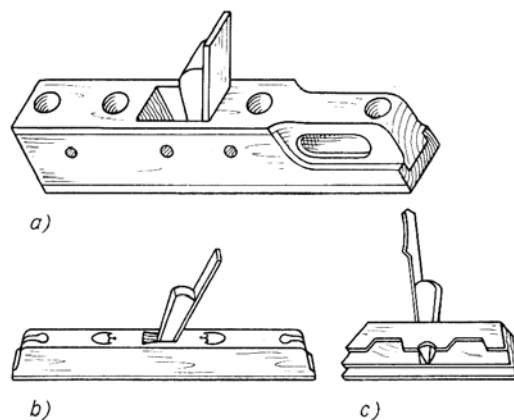
Szemerey Tamás
SOE nyug. mestertanár

A kézműves asztalos-
ság nélkülözhetetlen
alapszerszáma a gyalu.
Gyalu nélkül nem is
volna asztalosság, de
nem volna más, fából
készített precíz, pontos
munka, pl. hordó sem!
Ennek, és sajátos for-
májának is köszönhe-
tően, a gyalu a kezde-
tektől fogva szakmánk
egyik jelképe is.

Klizmosz – a görög szék, Hegeso
sírkövén (Kr. e. 4. sz.)

Alapformája – a simítógyalu– töké-
letesen sík és sima fafelületek
kialakítására alkalmas forgácsoló
kéziszerszám.

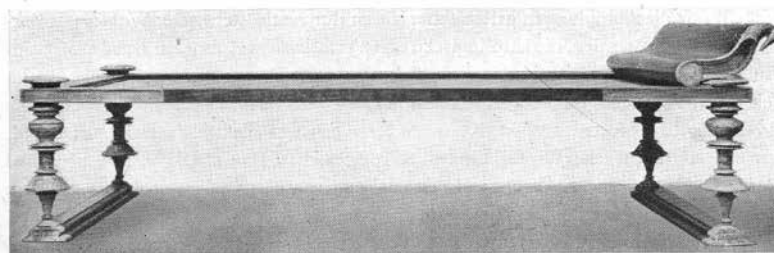
Nagyobb és kisebb simítógyalu, valamint aljgyalu rekonstrukciója
(Itália, Kr. u. 1. sz.)

Korszakteremtő alapszerszám, a
fafelhasználás új irányaira nyitott
kaput, és így új szakmák előfelté-
tele is. Később kifejlesztett, sokféle
változata már nemcsak sík felületek,
hanem tagozatok (alj, árok), mintás
profilok és más különleges formák
kimunkálására is alkalmassá tette.
A gyalut – mai ismereteink szerint
– a görögök fedezték fel. A görög
kultúrában a fizikai munkát rabszol-
gák végezték (sajátos értelmezése
a demokráciának...) és tudjuk, hogy
már akkor elkülönítették egymástól
a bútór- és az épületasztalosságot!
A görög bútorgyártás csúcsa egy
elegáns támlás szék, a klizmosz,
ami bútortervezők tucatjait ihleti meg
korról korra, évszázadok óta. A kliz-
mosz tényleg történelmi korszakot
nyitott – a formatervezés egy korai,
messzire világító példájával –, bár

elkészítéséhez éppen gyalura nincs
feltétlenül szükség, főleg, ha van a
közelben egy ügyes kezű bogárn!

Megjegyzés: A klizmosszal
kapcsolatban olvasható több
helyen, hogy lám, hiszen a fa
hajlításához már a görögök
is értettek – de ez butaság,
mert az a szék nem hajlított,
hanem görbe fából készült,
mint nemrég még nálunk is
pl. a kocsilócs, a saroglya, a
teknő láb, és számos más ívelt
alakú eszköz, elem, alkatrész...

A gyalu feltalálásának történetét
homály fedi. Ismerünk ugyan egy
érdekes, kapához hasonló szerszá-
mot nagy, sík felületek simítására
az egyiptomi falképekről, de az nem
tekinthető a gyalu közvetlen elődjének.

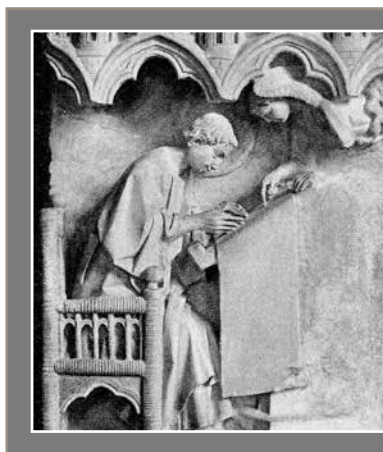
Esztergált lábak és profilozott összekötő talpak egy római kori heverőn

A gyalu ismeretét átvették a későbbi kultúrák – az etruszok, a rómaiak, majd tőlük a kora középkori Európa. A római kori régészeti leletekből – Pompei és Herkulaneum – többféle gyalu rekonstruálható, és kétségtelen, hogy akkor már a profilgyalut is ismerték!

A római birodalom területén elért civilizációs eredmények, a birodalom bukása után, a népvándorlás viharos századaiban nagyrészt elvesztek. Erre a sorsra jutott minden bizonytalanság a fagegmunkálás addigi gazdag ismeretanyaga, szakmai tudása és szerszámkészlete is. A lassan magára találó Európában újra ki kellett találni a már egyszer megvolt dolgokat.

A kora középkor néhány máig megmaradt bútortól érdemes megnézni, különösen azért, mert cikkünk tárgya a gyalu és a gyalulás!

A bútort elsősorban a kényelmünket szolgálja, mert ha van szék, pad, ágy, asztal, akkor nem kell a földön kuporogva dolgozni, beszélgetni vagy aludni, nem kell kézből enni stb. Legyen a bútort a várható terhelést elbíráló, biztonságosan erős! Legyen a bútort fája elég sima, hogy ne kapjon belénk, ha hozzáérünk mi, a ruhánk stb. S legyen esetleg még párnázott is, hogy a kényelem teljes legyen! Nézzük a felületek simaságát! A bútort lábak, összekötők, háttámla-elemek rendszerint bot-, rúd-, esetleg oszlopvastagságúak és alakúak. Ezeket az elemeket, gyalu híján, az ősi vonókéssel is primán lehetett simítani. A másfél-két arasznál szélesebb és öl hosszúságú lapok – pad ülőlapja, láda oldalai, teteje és alja, asztal lapja, ajtólap, ablaktábla stb. – simításához viszont a vonókés már nem alkalmas! Ezeket mind mondhatjuk technológiai szempontból nagyméretű lapoknak. Ekkora felületeket, tisztességesen, csak gyaluval lehet kialakítani, lesimítani...!

Karosszék, esztergályozott elemekből (Fr.o. Chartres, 12. sz.)

Pad, esztergált és gyalult elemekből (N.o. Alpirsbach, 13. sz.)

A középkor vége felé, a katedrális-építések korában, amikor körzövel és vonalzóval szerkesztették az épületek alaprajzát, az ablakok, kapuzatok kőbordáinak mintáit és arányait, nem felelt meg az igényeknek a vonókéssel így-úgy simított bútortalkatrész sem. Az egyenes, a sík, a kör, a négyzet, az egyenlő oldalú háromszög, a párhuzamos, és más egyéb, „tökéletes” formák voltak kívánatosak. S lám, ott volt a kőkorszak óta ismert(!) esztergályozás! Egyrészt adta a tökéletes kör keresztmetszetet, másrészt simasága is vetekedett a gyalult felülettel. Óriási lehetőség! Esztergált és gyalult alkatrészekből tehát tökéletes bútort lehetett összeállítani. Ez korszerű megoldás volt, az asztalosság szünetésének történelmi pillanata! A sima, rúdformájú esztergált bútortelemek fűrt csapokkal összeépítve máig az archaikus kort, a gyalu előtti bútortokat idézik. Később az asztalosság már ragaszkodott a szögletes, minden oldalán meggyalult darabokhoz és az abból adódó formákhoz. Ezeket aztán faragással, berakásokkal, és gyakran esztergálással díszítették tovább.

Az asztalosság megszületett, s a korábbiaknál jobb, igényesebb munkájával a bútortgyártás mesterségévé vált.

Technikai feltételei között első és legfontosabb volt a gyalu, s ahhoz hasonlóan fontos volt a deszka; a fűrészelt alapanyag. Az egy tolasra csak egy-két tized mm-t lemeztető gyaluval szabálytalan alakú hasított, fejszével kinagyolt, vagy kiszaka-

Műhelyében dolgozó asztalos, gyaluval és más szerszámokkal (15. sz.)

dásokkal tarkázott bárdolt felületet csak rengeteg munkával lehetett simára gyalulni. Ezzel szemben a fűrészelt felület kívánatos terep a gyalu számára – még akkor is, ha a fűrész nem egészen egyenesen vág, hanem kicsit kalandozik vágás közben a rönkben... A gyalu használata tehát feltételezi a fűrészelt alapanyagot! Ezért is fontos a fűrészelés, a hosszirányú vágás kutatása! ■